UO‘K: 81’22:81:354

YOZMA VA RAQAMLI MULOQOTDA KINOYA HAMDA SARKAZMNI GRAFIK BELGILASH EVOLYUTSIYASI: TARIXIY TAJRIBA VAZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Boboqulova Irodaxon
Alfraganus universiteti,
Xorijiy filologiya fakulteti
Xorijiy tillar kafedrasi o‘qituvchisi
Irodabobokulova8@gmail.com

DOI: ***https://doi.org/10.5281/zenodo.24103000***

Annotatsiya: *Mazkur maqolada yozma nutqda hamda raqamli muloqot tizimida kinoya va sarkazm kabi pragmatik hodisalarni maxsus grafik va tipografik belgilar vositasida aks ettirishga qaratilgan tarixiy hamda zamonaviy urinishlar tadqiq etiladi. Tadqiqotda XVI asrdan to bugungi kungacha taklif etilgan perkontatsiya belgisi, Jon Vilkinsning falsafiy tildagi teskari undov belgisi, Efiopiya yozuv tizimidagi “temherte slaq” grafemasi hamda zamonaviy internet-madaniyatdagi soxta HTML teglari (/s), tilda (~), piktografik emodjilar qiyosiy-tahliliy tahlil qilinadi. An’anaviy punktuatsiya tizimining kinoyani qat’iy me’yorlashtira olmaslik sabablari va ularning semiotik hamda pragmatik omillari ilmiy asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *kinoya, sarkazm, tipografiya, perkontatsiya belgisi, temherte slaq, /s tegi, semiotika, grafik indikator, emodji.*

ИСТОРИЯ ЭВОЛЮЦИИ ГРАФИЧЕСКОГО ОБОЗНАЧЕНИЯ ИРОНИИ И САРКАЗМА В ПИСЬМЕННОЙ И ЦИФРОВОЙ КОММУНИКАЦИИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Бобокулова Иродахон
преподаватель кафедры иностранных языков факультета зарубежной филологии Университета Альфраганус
Irodabobokulova8@gmail.com

Аннотация*: В данной статье исследуются исторические и современные попытки отражения таких прагматических явлений, как ирония и сарказм, в письменной речи и цифровой системе коммуникации с помощью специальных графических и типографических знаков. В исследовании сопоставительно-аналитически рассматриваются знак перконтации, предложенный с XVI века до сегодняшнего дня, перевернутый восклицательный знак Джона Уилкинса в философском языке, графема «темхерте слак» в эфиопской письменности, а также псевдотеги HTML (/s), тильда (~) и пиктографические эмодзи в современной интернет-культуре. Научно обоснованы причины неспособности традиционной системы пунктуации строго нормировать иронию, а также их семиотические и прагматические факторы.*

Ключевые слова: *ирония, сарказм, типографика, знак перконтации, темхерте слак, тег /s, семиотика, графический индикатор, эмодзи.*

© **Namangan davlat pedagogika instituti** | **Intellektual fanlar va axborot texnologiyalari kafedrasi**
© **“Smart Quill Publishing” nashriyoti** | **www.smartquillpublishing.uz**

THE EVOLUTION OF GRAPHICAL MARKERS OF IRONY AND SARCASM IN WRITTEN AND DIGITAL COMMUNICATION: HISTORICAL EXPERIENCE AND CONTEMPORARY TRENDS

Irodakhon Bobokulova
Lecturer at the Department of Foreign Languages,
Faculty of Foreign Philology, Alfraganus University
Irodabobokulova8@gmail.com

Abstract*: This article examines historical and contemporary attempts to represent pragmatic phenomena such as irony and sarcasm in written speech and digital communication systems through special graphic and typographic signs. The study provides a comparative and analytical review of the percontation mark proposed from the 16th century to the present day, John Wilkins's inverted exclamation mark in his philosophical language, the "temherte slaq" grapheme in the Ethiopian writing system, as well as modern internet culture tags such as pseudo-HTML tags (/s), the tilde (~), and pictographic emojis. The scientific rationale behind the inability of the traditional punctuation system to strictly standardize irony is explained, alongside their semiotic and pragmatic factors.*

Keywords: *irony, sarcasm, typography, percontation mark, temherte slaq, /s tag, semiotics, graphic indicator, emoji.*

KIRISH

Inson muloqotining eng nozik va murakkab ko‘rinishlaridan biri bo‘lgan kinoya va sarkazm og‘zaki nutqda vokal xususiyatlar – intonatsiya, pauza, urg‘u, ovoz tembri hamda noverbal vositalar (mimika, yuz ifodasi, imo-ishoralar) orqali oson idrok etiladi. Biroq yozma nutq tabiatan bunday prosodik imkoniyatlardan mahrumdir. Yozma matn tekisligida kinoyali ma’noning to‘g‘ri anglanmasligi, ya’ni uning denotativ ma’noda qabul qilinishi jiddiy kommunikativ uzilishlar va anglashilmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Shu bois tilshunoslar, faylasuflar va tipograflar asrlar davomida kinoya va sarkazmni matnda eksplitsit ravishda belgilash uchun maxsus punktuatsion grafemalarni joriy etishga urinib kelganlar. Ushbu maqolaning maqsadi – yozuv tarixidagi punktuatsion izlanishlarni tizimlashtirish, ularning amaliyotda nima sababdan universal me’yorga aylana olmaganini aniqlash hamda bugungi internet-kommunikatsiyada yuzaga kelgan yangi pragmatik-grafik mexanizmlarni ochib berishdan iborat.

Material va metodlar.

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-tarixiy tahlil, semiotik-grafik tahlil hamda lingvopragmatik modellashtirish usullari tashkil etadi. Tadqiqot manbasi sifatida XVI–XXI asrlarda taklif etilgan 15 ta asosiy grafik belgi, Efiopiya yozuv tizimi manbalari hamda zamonaviy raqamli korpus va forumlar (Reddit, Twitch)[58] materiallari o‘rganildi.

Yozma nutqda ritorik va kinoyaviy savollarni belgilash bo‘yicha ilk jiddiy tashabbus 1580-yilda ingliz matbaachisi Genri Denxam tomonidan taklif etilgan perkontatsiya nuqtasi (ʔ) hisoblanadi. Mazkur belgi oddiy so‘roq belgisining teskari ko‘rinishi bo‘lib, matnda javob talab qilmaydigan kinoyaviy jumlalarni ajratishga xizmat qilishi lozim edi. Keyinchalik, 1668-yilda Jon

[58] Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. – London: Routledge, 2011. – 192 p.

Vilkins o‘zining “An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language” asarida aytilgan fikrning ziddini ifodalash uchun teskari undov belgisini (¡) taklif etdi. XIX asr oxirida (1899) Alkanter de Bram “point d’ironie” (kinoya nuqtasi)ni joriy etishga harakat qildi.[59] Biroq bu kabi barcha urinishlar amalda muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

1) Kontekstual bog‘liqlik: Kinoya va sarkazm izolyatsiyalangan belgiga emas, balki keng kontekst, oldingi bilimlar va ijtimoiy kutuvlarga tayanadi. Bitta belgi kinoyaning nozik emotsional ohangini to‘liq yetkaza olmadi;

2) Tipografik to‘siqlar: Qo‘lyozma va mexanik matbaachilik davrida nostandart grafemalarni harflar qatoriga doimiy kiritish katta texnik qiyinchiliklar tug‘dirgan;

3) Prosodiyaning mavjud emasligi: Nutqqa xos urg‘u va modulyatsiyani sun’iy tinish belgisi bilan to‘liq almashtirish imkonsiz bo‘lib qoldi. Efiopiya yozuvidagi unikal tajriba: “Temherte slaq”.[60] Dunyo yozuv tizimlari orasida sarkazmning qat’iy grafik belgisi sifatida Efiopiya xalqlari (amxar va Tigrinya tillari) yozuvidagi “temherte slaq” (ትእምርተ፡ሥላቅ) alohida ajralib turadi. Ushbu belgi vizual jihatdan teskari undovga (¡) o‘xshaydi va gap oxirida joylashadi. Ispan tilidagi teskari undovdan farqli o‘laroq, u jumla intonatsiyasini emas, balki fikrning sarkastik, kinoyaviy va haqiqatga to‘g‘ri kelmasligini bildiradi. Mazkur belgi bolalar adabiyoti, karikaturalar va publitsistik matnlarda faol qo‘llanilib, 1999-yilda Unicode xalqaro standartiga kiritilgan.[61] Kinoya va sarkazmni belgilash usullarining qiyosiy jadvali. Yozuv tarixida ilgari surilgan asosiy grafik usullar quyidagi jadvalda tizimlashtirilgan:

Kinoya va sarkazmni belgilash usullari jadvali

№	Belgi / Usul nomi	Grafik ko‘rinishi / Shakli	Muallifi / Manbasi	Yili / Davri	Asosiy funksiyasi va izohi
1.	Perkontatsiya belgisi *(Rhetorical Question Mark)*	؟	Genri Denxam *(Henry Denham)*	1580	Ritorik va kinoyali savollarni anglatuvchi teskari so‘roq belgisi.
2.	Falsafiy til kinoya belgisi	¡	Jon Vilkins *(John Wilkins)*	1668	Universal falsafiy tilda kinoyani (aytilgan so‘zning aksini) bildirish uchun teskari undov belgisi.
3.	Archasimon kinoya belgisi *(Point d'ironie)*	uparrow ↑ *(Unicodeda yo‘q, archasimon strelka)*	)Marselen Jobar *(Marcellin Jobard)*	1841–1842	Archasimon ko‘rsatkich/strelka; keyinchalik yo‘nalishini o‘zgartirib g‘azab

[59] De Brahm A. Ostracisme du point d’ironie // Revue des Curiosités Révolutionnaires. – Paris, 1899. – P. 45-48.
[60] Unicode Consortium. Ethiopic Punctuation: Ethiopic Full Stop and Temherte Slaq // Proposal for Ethiopic Script in Unicode. – 1999. – Doc. L2/99-158.
[61] Unicode Consortium. Ethiopic Punctuation: Ethiopic Full Stop and Temherte Slaq // Proposal for Ethiopic Script in Unicode. – 1999. – Doc. L2/99-158. Houston K. Shady Characters: The Secret Life of Punctuation, Symbols, and Other Typographical Marks. – New York: W. W. Norton & Company, 2013. – 352 p.

					yoki ikkilanishni ham bildirgan.
4.	Qahqaha belgisi *(Snigger point)*	◡	Ambroz Birs *(Ambrose Bierce)*	1887	Hazil va kinoyali gaplar oxiriga qo‘yiladigan tabassum shaklidagi belgi.
5.	Fransuz kinoya belgisi *(Point d'ironie)*	؟ *(yoki ؟)*	Alkanter de Bram *(Alcanter de Brahm)*	1899	Kichik, yuqoriga ko‘tarilgan va orqaga qaragan so‘roq belgisiga o‘xshash grafema.
6.	Psi harfli kinoya belgisi	ψ *(ostida nuqta bilan)*	Erve Bazin *(Hervé Bazin)*	1966	Kinoyani bildirish uchun yunoncha psi harfi; shuningdek shubha, olqish kabi 5 ta yangi belgi taklif etgan.
7.	Teskari qiyqiq shrift *(Sartalics)*	*Chapga og‘gan shrift* ˊTextˋ yoki /Kinoyali matn/	Tom Driberg *(Tom Driberg)*	1970-yillar	Kinoyali iboralarni urg‘u beruvchi oddiy (o‘ngga og‘gan) kursivdan ajratish usuli.
8.	Ironieteken	⚡ *(Zig-zag / Chaqmoq simvoli)*	CPNB fondi (Niderlandiya)	2007	Gollandiyada kitob haftaligi munosabati bilan taklif etilgan zig-zag simvoli.
9.	SarcMark	🌀 *(yoki (@) spiral simvoli)*	Pol Sak *(Douglas Sak)*	2008	Bitta nuqta va uning atrofida o‘ralgan spiral ko‘rinishidagi patentlangan sarkazm belgisi.
10.	Sarcastrophes	^fikr^	Internet hamjamiyati	2010-yillar	Sarkastik iboralarni burchakli qavslar (kretlar) ichiga olish usuli.
11.	Temherte slaq *(ትእምርተ፡ሥላቅ)*	¡ *(gap oxirida)*	Efiopiya yozuv tizimi *(Amxar/Tigrinya)*	*XX asr (1999-y. Unico*	Efiopiya yozuvida sarkazm, piching va noreal fikrlarni

				de taklifi)	ko‘rsatuvchi rasmiy tinish belgisi.
12.	Soxta HTML teglari	</sarcasm>, /s	Internet forumlar *(Reddit)*	2000-2005 *(Reddit: 2010s)*	Matn oxirida sarkazmni bildirish uchun ishlatiladigan raqamli teg.
13.	Tilda belgisi *(Snark mark)*	*~ (gap oxirida yoki ~so‘z~)*	Tara Liloia / Choz Cunningham	2001 / 2006	Gap oxiriga, tinish belgisi o‘rniga yoki so‘z atrofiga qo‘yiladigan sarkazm ishorasi.
14.	Kattayu-kichik harflar	mEroJga O‘xSHab	Internet-memlar *(SpongeBob)*	2017-yil	Masxara va masxarali sarkazmni berish uchun harflarni aralashtirib yozish usuli.
15.	Raqamli emodji va	emotelar🙃, 🙄, Kappa	Internet / Twitch platformasi	2011–2015	Yozmada piching, yashirin kinoya yoki hazilomuz sarkazmni bildirish vositalari.

Ushbu jadval XVI asrdan bugungi kungacha yozma nutqda kinoya va sarkazmni ifodalash uchun yaratilgan 15 ta grafik va raqamli usulning evolyutsiyasini ko‘rsatadi. U adabiy-tipografik izlanishlardan (teskari so‘roq ؟, ¡) boshlanib, bugungi raqamli muloqot va internet-madaniyat vositalarigacha (/s, 🙃, aralash harflar) bo‘lgan rivojlanish bosqichlarini umumlashtiradi.

An’anaviy tinish belgilari universal standartga aylanmagach, raqamli muloqot va internet-madaniyat doirasida kinoya hamda sarkazmni ifodalashning mutlaqo yangi sintaktik-grafik va stilistik mexanizmlari yuzaga keldi:[62]

- Soxta HTML teglari (/s): Onlayn muloqot va forumlarda *(masalan, Reddit)* HTML dasturlash kodi taqlididan iborat bo‘lgan </sarcasm> va uning qisqartirilgan /s tegi iboraning sarkastikligini anglatuvchi eng ommabop indikatorga aylandi.
- Tilda belgisi (~ / *Snark mark*): Matn oxiriga, tinish belgisi o‘rniga yoki so‘z atrofiga tilda qo‘yish (~so‘z~) orqali fikrning jiddiy emasligi va kinoyaligi anglatiladi.
- Sarkastroflar (*Sarcastrophes*): Sarkastik fikrlarni burchakli qavslar (kretlar) ichiga olish usuli (^fikr^).
- Katta va kichik harflarni almashtirib yozish: Internet-memlarda, *“Mocking SpongeBob”* masxaralash va kesatiqni berish uchun kattayu-kichik harflar aralashtirib yoziladi masalan: mEroJga O‘xSHab.

[62] Wikipedia, The Free Encyclopedia. Wikimedia Foundation, 13 Jan. 2026, https://en.wikipedia.org/wiki/Irony_punctuation

- Emodji va piktogrammalar: To‘ntarilgan yuz emodjisi (🙃), ko‘zini tepaga qaratgan smayliklar hamda Twitch platformasidagi mashhur Kappa emoti raqamli matnda yashirin kinoya va pichingni anglatuvchi asosiy piktografik vositalar hisoblanadi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, kinoya va sarkazmni yagona standart punktuatsion belgi bilan me’yorlashtirish bo‘yicha 400 yillik tarixiy urinishlar tabiiy tilning ichki moslashuvchanligi va kontekstual xususiyati tufayli to‘liq muvaffaqiyat qozonmadi. Biroq raqamli muloqot davrida foydalanuvchilar o‘z-o‘zini tashkil etish yo‘li bilan metateglar (/s), tilda va emodjilar kabi muqobil tizimni shakllantirdilar. Bu esa yozma til tizimida kinoyaning doimiy ravishda yangi ifoda shakllarini izlashga moyil ekanligini isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Denham H. The Synonyma: with the art of phrasing, London: Henry Denham, 1580. – 128 p.
2. Wilkins J. An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language. – London: Royal Society, 1668. – 454 p.
3. De Brahm A. Ostracisme du point d’ironie // Revue des Curiosités Révolutionnaires. – Paris, 1899. – P. 45-48.
4. Bazin H. Plumons. Divertissement grammatical. – Paris: Éditions Grasset, 1966. – 180 p.
5. Unicode Consortium. Ethiopic Punctuation: Ethiopic Full Stop and Temherte Slaq // Proposal for Ethiopic Script in Unicode. – 1999. – Doc. L2/99-158.
6. Houston K. Shady Characters: The Secret Life of Punctuation, Symbols, and Other Typographical Marks. – New York: W. W. Norton & Company, 2013. – 352 p.
7. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. – London: Routledge, 2011. – 192 p.
8. Wikipedia, The Free Encyclopedia. Wikimedia Foundation, 13 Jan. 2026, https://en.wikipedia.org/wiki/Irony_punctuation